

УДК 811.111=14.7

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-89-95

КІНЕСИКА У ПАРАЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ**О. Р. Цимбаліста***Київський національний торговельно-економічний університет;
e-mail: tsimbalista11@ukr.net*

У статті детально описано основні напрями сучасних кінесичних досліджень в паралінгвістичному аспекті. Особливу увагу приділено терміну «паралінгвістика», що вивчає комунікативно значущі невербальні компоненти і «кінесика», в рамках якої у широкому розумінні розглядають мову тіла. Визначено, які терміни використовують для позначення невербальних одиниць. Встановлено, що жести можуть розглядатися як допоміжний функціональний компонент. Жести необхідні в тих випадках, коли неможлива вербалізація (наприклад, через мовний бар'єр і проблеми зі слухом). Крім того, жести часто використовуються тоді, коли вербальні висловлення вважались би соціально неприйнятними. Проаналізовано, які 6 основних функцій виконують жести. З'ясовано, що немовні комунікативні системи людини є підпорядкованими, вторинними системами. Відзначено, що невербальним компонентам притаманні свої закономірності формування висловлення та передачі інформації. Розкрито основні напрями сучасних кінетичних досліджень. Розглянуто три великі кінетичні групи: прекінесика, мікрокінесика, макрокінесика. Невербальним компонентам притаманні свої закономірності формування висловлення та передачі інформації, які тільки нині стають предметом досліджень із теорії комунікації. Принципові методологічні питання, які охоплюють вивчення всіх видів кінесики (від жестів до пантоміми), фонації (від мовлення до вокального мистецтва), проксемики (поза, положення комунікатив), а також спілкування за участі так званого ситуативного тексту створюють можливість запобігти комунікативним невдачам у процесі спілкування представників різних етнокультур.

Ключові слова: кінесика, паралінгвістика, жести, невербальні компоненти, комунікація.

На сьогодні вже апробовані численні методики аналізу засобів відображення міміко-жестової соматика, проте і досі актуальними залишаються питання, пов'язані зі з'ясуванням генетичної і когнітивної природи як власне самих тілесних дій, так і тих механізмів, за допомогою яких вони актуалізуються як компоненти невербальної комунікації і виражаються у кожній етнокультурній залежно від специфіки мовного коду.

Методологічні питання, які обговорюються в межах паралінгвістики, охоплюють вивчення всіх видів кінесики (від жестів до пантомі-

ми), *фонації* (від мовлення до вокального мистецтва), *проксемики* (пози, положення комунікатів), а також спілкування за участі так званого ситуативного тексту [3; 4; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Мета статті – встановити основні напрями сучасних кінесичних досліджень. Відповідно до поставленої мети в статті буде зосереджено увагу на розв'язанні таких *завдань*:

- детально проаналізувати термін «паралінгвістика» і «кінесика»;
- провести дослідження, які основні функції виконують жести.

Термін «*паралінгвістика*» завдяки Г. В. Колшанському став назвою науки, що вивчає комунікативно значущі невербальні компоненти і об'єктом якої є рухи тіла та звукові характеристики мовлення. «Для лінгвістики суттєвим є дослідження способів залучення сторонніх для мови засобів до процесу продукування мовлення як допоміжних чинників, що функціонально належать до акту комунікації. Співвідношення фонетичної, лексичної та граматичної структур мовленнєвого акту з немовними засобами, які сприяють формуванню однозначного сприйняття мовленнєвого повідомлення, і є найважливішим об'єктом дослідження одного з розділів лінгвістичної науки – паралінгвістики. Вона має бути наукою, що ставить собі як завдання безпосередньо лінгвістичне тлумачення немовних чинників стосовно конкретної структури мовленнєвого висловлення, завдання вивчення функціональних зв'язків, типів цих чинників та їх взаємодії з мовною структурою. На сучасній стадії розвитку людського спілкування взаємодія мовних і паралінгвістичних засобів сформувала прагматичний характер мови в суспільному й національному масштабах» [3, с. 71].

Зосередимо увагу на досить широкому підході до трактування паралінгвістики. Г. Є. Крейдлін під паралінгвістикою розуміє науку, яка складає окремий розділ невербальної семіотики предметом вивчення якої є парамова – додаткові до мовних звукові коди, які включені до процесу мовлення, комунікації та можуть передавати у цьому процесі смисловою інформацію [4, с. 27].

Г. Є. Крейдлін [4] зазначає, що на позначення невербальних одиниць використовують такі терміни: парамовні елементи (одиниці), паралінгвістичні одиниці, одиниці, які вимовляють та паралінгвізми. Запропонований вище перелік не можна вважати вичерпним, окрім перелічених вище, мовознавці також використовують й такі терміни: паравербальні засоби (одиниці), невербальні засоби (одиниці), паралінгвальні одиниці, модуси, семіотичні ресурси. Як результат, метамова мовознавчих напрямів потребує уточнень та додаткових обґрунтувань. Однією із найбільш досліджених та поширених сфер невербаліки, усного мовлення є кінесика, в рамках якої у широкому розумінні розглядають мову тіла (міміку обличчя, рухи голови, рук, ніг, тіла загалом пози), у вужькому – жести як засоби інтеракції.

Кінесика, розглядається Г. Є. Крейдліном в широкому значенні слова як наука про мову тіла та його частин, поряд з паралінгвістикою є центральною областю невербальної семіотики [4, с. 43]. Зазначимо, що Г. Є. Крейдлін не вважає доцільним в межах кінесики розглядати штучно створену мову глухонімих, мову пантоміми, жестові мови вузьких соціальних груп (сектантів, замкнених культових товариств), ритуальні мови жестів, характерні для представників певних ареалів [4].

Кінесика (др.-грец. κίνησις – рух) – сукупність рухів (жестів, міміки), що застосовуються в процесі людського спілкування (за винятком рухів мовного апарату) [14]. Це один із найважливіших засобів невербального спілкування, який найбільшою мірою впливає на його перебіг. Його ще називають «мовою тіла». Кінесичні сигнали (міміка, жести, постава тіла тощо) можуть бути підсвідомими (неконтрольованими) і свідомими (контрольованими) [1, с. 61].

Силу погляду, жесту, посмішки, інтонації мовець використовує частіше за все інтуїтивно, що знову підтверджує постулат про актуальність дослідження невербальної комунікативної системи з метою створення підґрунтя для більш усвідомленого оперування невербальними комунікативними компонентами. З. З. Чанишева вважає, що набір невербальних компонентів комунікації «є систематизованим та внутрішньо пристосованим до характеру вербального висловлення. Тільки цей зв'язок словесної структури і паралінгвістичної характеристики дає можливість декодувати кожне конкретне повідомлення» [13, с. 44].

Оскільки така поведінка засвоюється, як правило, несвідомо, більшість людей не усвідомлюють, що активно користуються складною системою жестів і рухів. Жести необхідні в тих випадках, коли неможлива вербалізація (наприклад, через мовний бар'єр і проблеми зі слухом). Крім того, жести часто використовуються тоді, коли вербальні висловлення вважались би соціально неприйнятними. І, нарешті, зовсім інше враження роблять «жести» тих людей, що страждають від захворювань, що супроводжуються мимовільними рухами і жестами [6, с. 12].

Жести можуть розглядатися у сфері комунікації як допоміжний функціональний компонент. У цьому випадку можна згадати висловлення Ш. Баллі у зв'язку з його інтерпретацією функції актуалізації щодо паралінгвістичних засобів: «Знак, який становить актуальне поняття, може мати мімічний характер, тобто бути будь-яким довільним рухом, що служить для вказівки: жестом руки, рухом голови, напрямком погляду й т.д.» [3, с. 49].

Різні вчені дотримуються різних точок зору про те, які функції виконують жести.

У ході дослідження на сьогодні Г. Ю. Крейдлін виділив 6 основних функцій:

1) вони можуть повторювати, або дублювати, актуальну мовну інформацію. Наприклад, *показувати пальцем, очами або навіть головою;*

2) жести й кінетична поведінка можуть суперечити мовному висловленню. Так, людина, яка говорить, що вона, мов, абсолютно спокійна, але при цьому *ламає руки* й переміщається кімнатою в досить безладних і рвучких рухах, суперечить собі й т.п.;

3) жести можуть заміщати мовне висловлення. Прикладом ситуації заміщення є жест *кивок*, часто використовуваний як еквівалент позитивної відповіді на загальне питання або мовленнєвого акту згоди;

4) жест може підкреслювати або підсилювати якісь компоненти мови;

5) жести можуть доповнювати мову в змістовому відношенні. Слова погрози *дивися на мене* нерідко доповнюються в актуальній комунікації жестами *погрожувати пальцем*;

6) жести можуть виконувати роль регулятора мовного спілкування, зокрема бути засобом підтримки мови; порівн. періодично *повторюваний кивок* одного з учасників комунікації [4, с. 61-62].

Учені припускають, що постійний супровід звуку різноманітними жестами був споконвічним і залишається для людини невід'ємною частиною комунікації. Різноманітними можуть бути протягом історії розвитку мови тільки їхнє співвідношення і взаємодія. Якщо для початкового стану антропоїдів кінематична мова могла становити дійсно деяку знакову систему спілкування, то утворення мови замінило собою колишню систему, витіснивши першу як систему спілкування. Те саме порівняння сучасної мовної системи людини з різноманітними видами біологічного спілкування всіх істот, крім людини, може мати сенс тільки як віддалена аналогія. У зв'язку з утворенням звукової мови як єдиної системи спілкування людини всі інші види спілкування відмерли як самостійна система і перетворилися на додаток до тотальної системи вербальної мови [2; 5; 12].

Чимало дослідників указували на те, що людина як біологічний вид зберігає в собі ознаки тваринного характеру і в системі засобів комунікації (тактильна, візуальна, навіть хімічна системи), але всі ці форми, по-перше, існують у людини одночасно зі звуковою мовою, а по-друге, ніколи її не заміняють. Крім того, жестова система, наприклад, людини, не має іконічного характеру; вона абстрактна й універсальна на протигагу дії сигналізації у тварини (Г. Є. Крейдлин, М. Нэпп, З. З. Чанышева та ін.).

Не можна не погодитися з тим, що немовні комунікативні системи людини є підпорядкованими, вторинними системами, але, незважаючи на найрізноманітніше їхнє походження, вони лише є додатком до мови, використовуються мовою і декодуються за допомогою мови. У цьому значенні всі паралінгвістичні засоби можуть бути об'єднані тільки за своєю функцією, тобто за функцією участі у формуванні інформації мовного висловлювання, а не за своїм матеріальним статусом. Ті самі матеріальні форми немовної поведінки людини, з одного боку, повинні розглядатися паралінгвістикою, а з іншого, – будь-якою іншою галуззю

науки (наприклад, генетикою і т.д.). З цього погляду, наприклад, вивчення жестів можна проводити в різних аспектах: біологічному, культурно-історичному, етнографічному і паралінгвістичному.

Слід відзначити, що невербальним компонентам притаманні свої закономірності формування висловлення та передачі інформації, які тільки нині стають предметом досліджень із теорії комунікації.

Для лінгвіста важливо, проте, у всіх цих випадках проводити чітку межу між паралінгвістичною і біологічною функціями цих засобів.

Слід зазначити основні напрями сучасних кінетичних досліджень:

– антропологічні, біоморфологічні, лінгвістичні, нейрофізіологічні та психологічні описи жестів;

– типологія жестів та жестової поведінки всередині жестової системи;

– міжкультурний компаративний аналіз жестових систем різних типів;

– вивчення лінгвістичних, психологічних, соціальних і культурних аспектів жестової комунікації в її співвідношенні зі словесною комунікацією;

– виявлення закономірностей історичної і культурної еволюції жестів та жестових систем;

– прикладні аспекти кінесики.

Також всі кінесичні дослідження в роботі М. Непп були умовно поділені на три великі групи. Перша – *прекінесика* – займається аналізом фізіології та морфологічного складу жестових рухів, межами цих рухів, а також можливостями й умовами переходу одних жестів в інші. Друга – *мікрокінесика* – вивчає мінімальні одиниці мови жестів, кіні і кінеми. Крім того, її предметом є семантика, синтаксис і прагматика жестових слів та жестових фразеологічних одиниць. Третя група досліджень дістала назву *макрокінесика*, або *соціокінесика*, що присвячена опису функціонування жестів у соціальному контексті, тобто в таких умовах, де функції жестів достатньо чітко окреслені й визначені [4, с. 561].

Отже, на сьогодні у міжкультурній комунікації обговорюються такі принципи методологічні питання, які охоплюють вивчення всіх видів *кінесики* (від жестів до пантоміми), *фонації* (від мовлення до вокального мистецтва), *проксеміки* (пози, положення комунікатів), а також спілкування за участі так званого ситуативного тексту, що дасть можливість запобігти комунікативних невдач у процесі спілкування представників різних етнокультур.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія. 2004.
2. Вацлавик П., Бивин Д., Джексон Д. Психология межличностных коммуникаций. Санкт Петербург: Речь. 2000.

3. Колшанский Г.В. Паралингвистика. Москва: Ком Книга. 2005.
4. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение. 2002.
5. Лабунская В.А. О структуре социально-перцептивной способности личности. Вопросы психологии межличностного познания и общения. Краснодар. 1983. С. 63–71.
6. Нэпп М., Холл Д. Невербальное общение: мимика, жесты, движения, позы и их значение. Санкт Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК. 2007.
7. Серякова І.І. Лінгвістичний аспект невербальної поведінки. Наука і сучасність. 2000. Вип. 1. Ч. 2. С. 241–250.
8. Серякова І.І. Стратифікація функцій невербальних компонентів комунікації у дискурсі. Ukrainian Society for the Study of English, 4-th USSE Symposium: [abstracts]. – Kyiv: Vydavnychi Tsenter KNLU. 2000. С. 82–83.
9. Солощук Л.В. Невербальная коммуникация: историческая ретроспектива и специфика отражения в драме. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія». 2000. № 471. С. 241–245.
10. Солощук Л.В. Етнокультурні компоненти в комунікації: невербальні аспекти. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Київ: КДЛУ. 2000. Вип. 3А. С. 48–50.
11. Солощук Л.В. Невербальные коммуникативные компоненты в системе межкультурной коммуникации. Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». 2004. № 4 (63). С. 170–176.
12. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. Москва: ИКАР. 2007.
13. Чанышева З.З. Взаимодействие языковых и неязыковых факторов в процессе речевого общения. Уфа: Издание Башкирского университета. 1984.
14. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кінесика> (дата звернення: 03.05.2019).

*Стаття надійшла до редакційної колегії 10.03.2019 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Аркушиним Г. Л.*

KINESICS IN PARALINGUISTIC ASPECTS

O. R. Tsimbalista

*Kyiv National University of Trade and Economics;
e-mail: tsimbalista11@ukr.net*

The article deals with the thorough description of main directions of modern kinesic research in the paralinguistic aspect. Particular attention is

paid to the term "paralinguistics", which studies communicatively meaningful nonverbal components and "kinesics," in which they consider the language of the body in a broad sense. It is defined which terms are used to denote nonverbal units. It is established that gestures can be considered as an auxiliary functional component. Gestures are necessary in cases where it is impossible to verbalize (for example, because of the language barrier and hearing problems). In addition, gestures are often used when verbal statements are considered socially inappropriate.

It was analyzed which 6 main functions perform gestures. It was found out that the noncommunicational human systems of the person are subordinate, secondary systems. It is noted that non-verbal components are inherent in their regularities in the formation of the expression and transmission of information. The main directions of modern kinetic researches are indicated. Three large kinetic groups are considered: prequenesics, microkinesics, macroconesics. Nonverbal components are inherent in their regularities in the formation of the expression and transmission of information, which are now becoming the subject of research on the theory of communication.

Principal methodological issues that cover the study of all types of kinesics (from gestures to pantomime), phonation (from speech to vocal art), proxemic (posture, position of communications), as well as communication with the participation of so-called situational text will create the opportunity to prevent communicative failures in the process of communication of representatives of different ethnic cultures.

Key words: *kinesics, paralinguistics, gestures, nonverbal components, communication*